

Kiállítás a budai szerb örökségről

A Budapesti Történelmi Múzeum Vármúzeumában megnyitott Szerb székesegyház a Tabánban – Az eltűnt Rácváros emlékezete című kiállítás 2018. november 9. és 2019. február 17. között látogatható. A tárlaton az egykori szerb templom helyreállított ikonjait, a székesegyház és környékének történetét, valamint ehhez kapcsolódóan a XVIII-XIX. századi szerb kulturális élet történelmi emlékeit ismerhetik meg az érdeklődők.

A kiállítás fókuszában az 1949 és 1950 telén lebontott szerb székesegyház áll – mondta *dr. Fabraky Péter*, a Vármúzeum főigazgatója a megnyitáshoz kapcsolódó sajtótájékoztatón. Bár a templom Budapest 1944/45-ös ostromakor megsérült, az ikonosztáz összes festményét, a templom berendezési tárgyainak jelentős részét sikerült kimenekíteni. Ezek túlnyomórészt a szentendrei Szerb Egyházi Múzeum gyűjteményébe kerültek, s közülük a legfontosabbakat, az ikonosztáz festményeit az újvidéki Matica Srpska Képtár munkatársai 2017-ben restaurálták. A kiállítás a Budapesti Történelmi Múzeum, az újvidéki Matica Sprska Képtár, a szentendrei Szerb Egyházi Múzeum és a budapesti Szerb Intézet együttműködésével jött létre.

A tabáni szerb székesegyház a környező városnegyed lebontása után, 1940 körül

Ismeretlen fényképész felvétele (BTM Kiscelli Múzeum, fényképgyűjtemény)

A székesegyház toronysisakjának makettje

Dr. *Tijana Palkovljević Bugarski*, a Galerija Matice Srpske igazgatónöje elmondta, hogy amikor az ikonosztáz restaurálásának projektjéről 2012-ben a Szerb Egyházi Múzeummal tárgyaltak, még nem gondolták, hogy annak 73 képe ilyen gazdag, a szerb művelődést is átfogó várostörténelmi kiállítás része lesz. Miután tavaly befejeződött a képek helyreállítása, az alapítása hetvenedik évfordulóját ünneplő Galerija Matice adott helyet nekik. A konzerválás során jöttünk rá – mondta az igazgatónő –, hogy ezek a képek olyan értéket képviselnek, amit eredeti városukban, nagyobb nézőközönségnek is érdemes bemutatni. A kiállítást létrehozó csapat *Vukovics Koszta* művészettörténész, a Szerb Egyházi Múzeum igazgatója szervezésével olyan művészeti kontextusba helyezte a festményeket, amely a XVIII-XIX. század szerb kulturális életét is megvilágítja.

A Szerb Országos Önkormányzat által alapított Szerb Intézet feladata, hogy a magyarországi szerbek múltjára, jelenére vonatkozó kutatásokat végezzen, projekteket valósítson meg – emlékeztetett rá *Lásztity Péro*, az intézet igazgatója. Ehhez a tevékenységhez igazodik e kiállítás létrehozása is. A szerbség magyarországi jelenléte a XV. századra, a törökök balkáni terjeszkedése idejére nyúlik vissza, amikor Magyarországon több ortodox templomot is építettek, s Buda lett a szerb ortodox egyház egyik püspökségének székhelye. Később, „a szerbek nagy vándorlása” néven emlegetett időszakban, 1690 után telepedtek le nagy számban a felszabadított Budán. Ekkor hozták létre Rácvárosként emlegetett településrészüket is a Tabán területén. Nemcsak vallási, egyházi, hanem politikai, gazdasági, és kulturális közösséget teremtettek. A XVIII. század közepére – a szentendreiek és a pestiek mellett – a budai szerbek lettek az ország területén élő szerbség közéletét leginkább meghatározó, befolyásos közössége. Ez az időszak tekinthető az itt élő szerbek aranykorának. A XIX. század első felében itt élők – a Tabánban és a Duna túlfelén – jelentős szerepet játszottak a modernkori szerb nemzetiség kultúrájának létrehozásában. Hagyatékuk közül kiemelkedő a tabáni szerb ortodox székesegyház és annak ikonosztáza.

A magyarországi, különösen a budapesti szerbek történelme, művészete e jelentős időszakának és színterének bemutatása – jelentette ki Lásztity Péro – kulcsfontosságú kulturális esemény. Történelmi jelentőségűnek nevezte a kiállítást, mert – mint kifejtette – magyar muzeális intézmény még soha nem mutatott be az ország területén született szerb tárgyi örökségből ilyen magas szakmai színvonalú, ennyire gazdag, kiállítást. A múzeum biztosította, hogy a kiállításon és a nyomtatott anyagon reprezentatív módon szerepeljen a szerb identitást meghatározó cirill betűs írásmód. Hozzátette, ezek az eredmények reményt adnak arra, hogy nem túl távoli jövőben megvalósuljon egy állandó kiállítás, mely a most központban álló szerb egyházművészeti és művelődéstörténeti anyagon túl a szerbség közéletét, gazdaságát, tudományos életét is megjeleníti majd.

A kiállítás kurátora, Csáki Tamás várostörténeti és művelődéstörténeti kontextusba is elhelyezte a felújított ikonokat. El kellett távolodni – mondta – a budapestiek fejében élő, „krúdys” Tabán-képtől, és egy korábbi, az 1810-es tűzvész körüli időkig visszalépni, amikor Buda sokkultúrájú városként a magyar mellett a szlovák, a szerb, a görög s a német la-

kosság otthona is volt. Másik rendező-elvnek a templom papja, *Vitkovics* János személyét tekintettük. Az ő és felesége portréját szintén az ikonosztáz alkotója festette s testvére, *Vitkovics* Mihály révén pedig a magyar irodalomhoz is elvezetnek a szálak. A kiállítás annak bemutatásával kezdődik, hogy hol helyezkedett el a templom Pest-Buda látképében. Ezt régi felvételek, festmények, térképek szemléltetik az időben visszafelé haladva: a lerombolás előtt álló, sérült templomot ábrázoló fényképektől kezdve olyan városrendezési terveken át, amelyek – a templomot ugyan érintetlenül hagyva – a szegényesebb épületekből álló, szabálytalan szerkezetű városrészt eltörölni szándékozták, a templomot teljes díszében ábrázoló festményekig.

Vukovics Koszta művészettörténész, a Szerb Egyházi Múzeum igazgatója a kiállítás előtörténeteként az ikonosztáz képeinek kalandos megmeneküléséről mesélt. Amikor a kilencvenes években a negyvenkét magyarországi szerb templom mobil műtárgyi állományát felmérték, a pesti szerb templom tornyában találták rá a lerombolt budai ikonosztázának csaknem kilencven százalékára. Innen kerültek a képek a szentendrei múzeumba. Az újvidéki restaurálásakor a templommal kapcsolatban művészettörténeti kutatás is indult, amely során az újvidéki és

az országos szerb levéltári anyagokból eddig ismeretlen adatok is előkerültek. A kutatást a Budapesti Történeti Múzeum is folytatta. Vukovics Koszta kiemelte azt az érdekes egybeesést, hogy a kiállítás november 8-án, éppen annak a Szent Demeternek, ortodox naptár szerinti ünnepén nyílt meg, akinek a templomot eredetileg szentelték. Az ortodox egyház egyik legismertebb nagyvértanúját a XIX. századig Magyarország védőszentjének is tartották. 1751-ben a főhajót a Szentháromságnak szentelték, a templom karzatán pedig létrehoztak egy Szent Demeter-kápolnát, sokan ezért később is, egészen a lebontásáig Szent Demeter-templomnak nevezték. A barokk kortól kezdve minden templom védőszentjének ünnepét búcsúval tartották meg, erre reflektálhat a Demeter-napi kiállítás megnyitó is.

A szerb székesegyház történetéről

Az 1690 után Szent Demeter nagyvértanú tiszteletére először fából, majd kőből emelt templom a Duna gyakori áradásai miatt 1738-ra olyan rossz állapotba került, hogy Vasilije *Dimitrijević* püspök egy új templom építését támogatta. Az 1747-re befejeződött munkálatokkal nemcsak a Budai Egyházmegye, hanem

az egész Karlócai Szerb Ortodox Érsekség legnagyobb templomépületét hozták létre. Tornyát 1775-ig szerény zsindeyes sisak zárta le, s akkor cserélték le arra a látványos barokk rézsisakra, amelynek 1774-ben faragott, aranyozott, festett makettje, mint építészettörténeti ritkaság áll a kiállítás központi helyén. A templom berendezése, akkori ikonosztáza az 1810-es tűzvészben elpusztult. Az 1824-re elvégzett újjáépítés részeként elkészült, ránk maradt ikonosztázt *Pádics Péter* faragta. Képeit a bécsi művészeti akadémián tanult, újvidéki származású – és akkor már húsz ikonosztázzal dicsekvő – *Arsenije Teodorović*, illetve műhelyének segédei festették.

A háborús sérüléseket szenvedett épület lebontására politikai okokból került sor. Az egyházellenesség mellett közrejátszott a Szovjetunió és Jugoszlávia közötti feszültség, amelyben *Sztálin* hetvene-

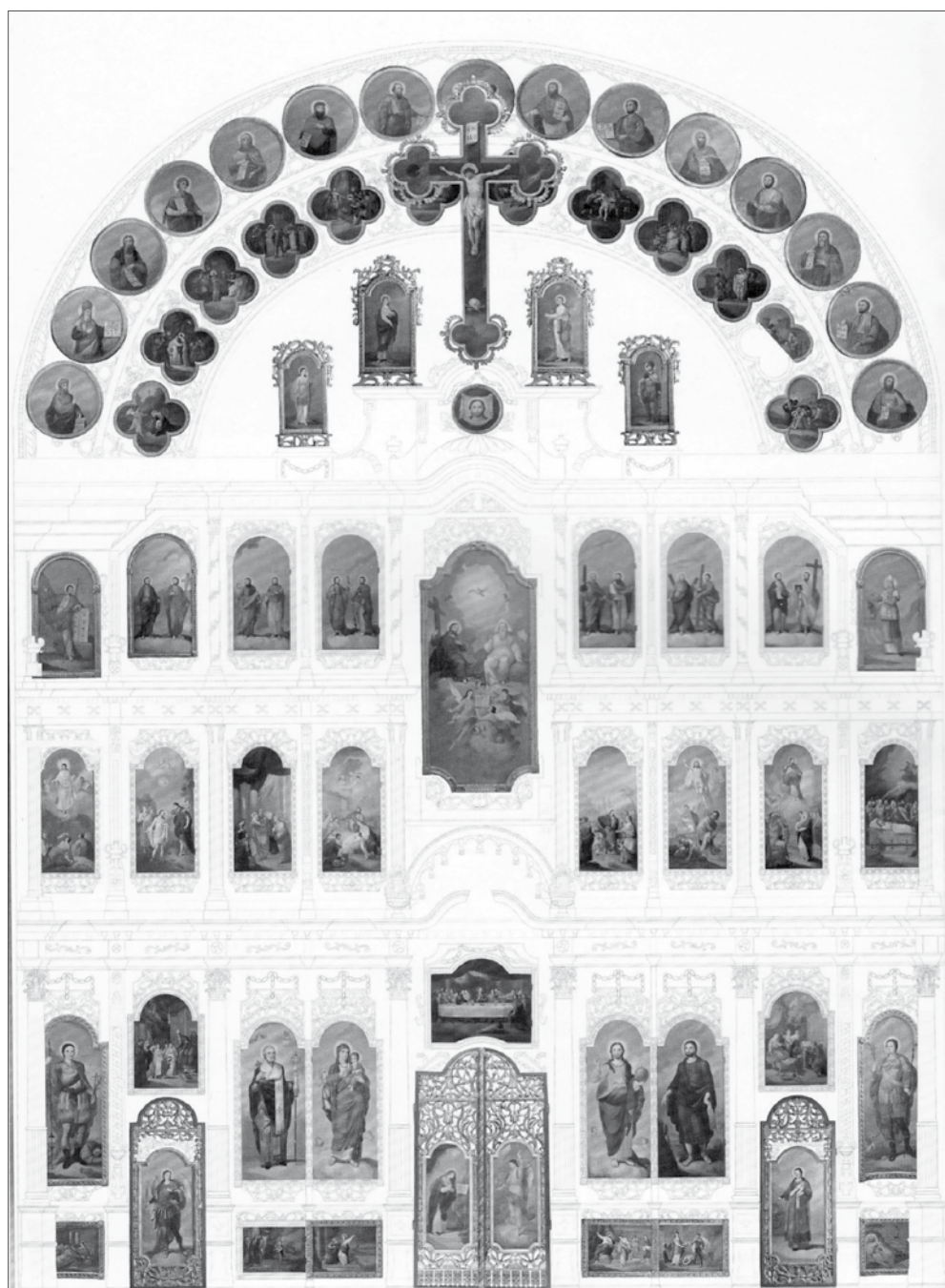
dik születésnapja alkalmából *Rákosi* Mátyás ezzel a tettel akart állást foglalni. Mielőtt a templom kapuit betörték, a kegytárgyakat az ikonosztáz képeivel együtt *Vujicsics* Dusán, a templom papja és hívei kiemelték, biztonságos helyre rejtették.

A Szarvas-ház

A XVIII. századi Rácvárosból szinte egyedülállóan fennmaradt épület, a Szarvas-ház, amely a kapuja fölötti homlokjegyről kapta a nevét. *Golub* Xénia, a kiállítás társkurátora kiemelte, hogy a szerb közösség – ezen belül a Szarvas-ház is – fontos szerepet játszott Pest és Buda kultúrtörténetében. A házat egy bortermelésből meggazdagodott szerb tímár építtette, amikor *II. József* császár elrendelte a várvédelmi övezet beépítését. Az épület melletti telekről indult a

vár 1792-ben megnyitott déli kapujához vezető út. A tűzvész után *Sághy* Ferenc, az Egyetemi Nyomda vezetője szerezte meg az épületet, így a hely évtizedekre a szellemi élet központja lett, ahol írók, költők, a szerb és magyar irodalom nagyjai fordultak meg. A nyomdában több mint hétszáz szerb, cirill betűs kiadvány készült, köztük az első Szerbiáról nyomtatott térkép, amelyet egyéb ritkaságok mellett a kiállításon is láthatunk.

Balányi Klára

Az ikonosztáz képei